

Daniel Finn: Ofullbordade affärer

[Ur [Jacobin Magazine](#), nr 25, 22 maj 2017. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Det kan inte finnas några tvivel om att Venezuela går igenom en djup kris. En grupp socialister i landet som försvarar arvet efter Hugo Chavez målar upp en dyster bild av vardagslivet där:

Det behövs nästan 19 minimilöner för att täcka behovet av basförnödenheter. Till det kan vi lägga inflationen, som sägs vara den högsta i världen, de oändliga köerna som beror på brist orsakad av hamstring, spekulation och låg produktivitet inom jordbruket och industriproduktionen. Tillsammans med polisens och den militära personalens övergrepp, tragedierna med sjuka som inte kan få tag i sina mediciner, korruption som försiggår ostraffat, krisen inom elektricitetssektorn och den organiserade brottsligheten, skapar allt detta en situation av aldrig tidigare skådat socialt, politiskt och ekonomiskt kaos i Venezuela.

Nicolás Maduros regering har inte lyckats upprätthålla folkets levnadsstandard, vilket har gjort det möjligt för högeroppositionen att ta kontrollen över Venezuelas nationalförsamling, något som har lett till en bitter brytning mellan den verkställande och den lagstiftande makten som måste lösas på ett eller annat sätt.

Detaljerna vad gäller krisen i Venezuela har gått igenom tillräckligt på andra ställen. Men det man inte gripit sig an lika mycket är vad krisen betyder för den internationella vänstern, som en gång i tiden satte stora förhoppningar till den bolivarianska revolutionen.

I blickfånget

Det går inte att göra någon ärlig genomgång av vad som gick fel i Venezuela utan att börja med att förstå vad chavismen gjorde rätt.

Det experiment som Hugo Chávez inledde efter att han hade blivit president 1999 på ett blygsamt socialt reformprogram, hamnade gradvis i den internationella vänsterns blickfång. Richard Gott gjorde ett tidigt försök att ta itu med fenomenet i sin biografi om den venezuelanske ledaren. Hans bok fick en högdragen recension i *The Guardian* av en redaktör på *Buenos Aires Herald*, som hävdade att Latinamerika behövde ”färre Messias och fler vanliga män och kvinnor med goda vitsord vad gäller att sköta ekonomin.” Det var den rådande uppfattningen i början av 2000-talet, trots antiglobaliseringsrörelsens alla ansträngningar: alla de grundläggande frågorna om hur en ekonomi skulle skötas hade redan lösts av Washingtonfördraget, så det enda en bra ledare behövde var tillräckliga ledaregenskaper.

Den misslyckade kuppen mot Chávez 2002 ökade intresset för Venezuela, och det gjorde också hans seger 2004 i en folkomröstning om han skulle avsättas. När han omvaldes 2006 var det uppenbart för de flesta observatörer att något spännande höll på att hända, med avgörande konsekvenser för regionen, om inte världen.

Utvecklingen på andra ställen i Latinamerika hjälpte till att befästa denna uppfattning, från installationen av Luiz Inácio Lula da Silva (”Lula”) som Brasiliens president 2003 till de upprepade

protesterna i Bolivia som till sist förde Evo Morales och hans Rörelse för socialism till makten. Journalister i ledande media började tala om en Rosa våg som slukade regionen – det talades en hel del med vända om en ”bortglömd kontinent” där en förnuftig ekonomisk politik hade givit efter för en hejdlös populism.

För dessa kommentatorer var det förbryllande att någon i Venezuela kunde anse att Hugo Chávez var en tilltalande person. Tanken att han skulle kunna ha en spirande fanclub i Europa eller USA föreföll dem komplett vansinnig. Den enda förklaring de kunde tänka sig var en dåraktig glädje över Chávez’ tal där han rasade mot Bush-administrationen – som hans föreställning i FN 2006, där han svängde med ett exemplar av Noam Chomskys *Hegemony or Survival* [Hegemoni eller överlevnad] och lekfullt talade om den amerikanska presidenten som djävulen.

Chavismen vid makten

Men om det räckte med haranger mot Bush och Cheney för att få beundrare, så skulle Mahmoud Ahmadinejad ha blivit väldigt populär. I själva verket spelade det verbala riddarspel som Chávez hängav sig åt bara en liten del för hans popularitet. Det var hans regerings meritlista på den inhemska scenen som verkligen spelade roll. När den chavistiska regeringen väl hade avstyrat högeroppositionens tidiga försök till ekonomiskt sabotage, tog den ledningen för att drastiskt minska fattigdomen och tog också viktiga initiativ inom sjukvården och utbildningen som förbättrade miljontals invånares liv.

De sociala utgifterna ökade från 8,2% av BNP 1998 till 13,6% åtta år senare. Fattigdomen föll från 55% 2003 till strax över 30% 2006. När Chávez först kom till makten fanns det knappt 1.600 primärvårdsläkare till en befolkning på 23,4 miljoner. När han inledde sin andra presidentperiod fanns det nästan 20.000 till en befolkning på 27 miljoner. Mer än en miljon människor hade skrivit in sig i läskunnighetsprogram för vuxna. De stigande oljepriserna gjorde givetvis detta arbete lättare – men chavismens mest högröstade kritiker ignorerade helt och hållet dessa framsteg.

Utöver dessa ekonomiska reformer omvandlade Chávez’ regering Venezuelas politiska system och gjorde det öppnare och mer demokratiskt. Chávez ärvde en politisk kultur som kännetecknades av våld, korrupcion och ett nästan totalt främlingskap mellan medborgarna och deras härskare. Det avgörande ögonblicket under den period som ledde fram till hans seger var vågen av protester 1989. Den nyvalde presidenten Carlos Andrés Pérez svek sitt löfte att bryta med det åtstramningsprogram som den Internationella valutafonden hade givit honom mandat att genomföra, och genomdrev stora nedskärningar av de offentliga utgifterna, och skickade sedan armén för att ta itu med de våldsamma protesterna i Caracas och andra städer.

Det exakta antalet offer är fortfarande okänt – många av de som dödades begravdes i massgravar – men den verkliga siffran kan ha varit så hög som 3.000. Denna massaker förbigick med tystnad av ”experter” som påstod att Chávez hade givit landets politiska liv en ny sorts bitterhet och vänt människor mot varandra.

När Chávez hade inlett sin andra presidentperiod kunde hans regering ta åt sig äran av en anmärkningsvärd helomvändning, som Julia Buxton beskrev:

Enligt Latinobarometros opinionsundersökning ökade andelen venezuelaner som var nöjda med sitt politiska system från 32% 1998 till mer än 57%, och venezuelaner är mer

politiska aktiva än medborgarna i något annat undersökt land – 47% diskuterar regelbundet politik (mot ett genomsnitt i regionen på 26%) medan 25% är aktiva i ett politiskt parti (gentemot regionens genomsnitt på 9%). 56% anser att valen i landet är ”rena”, (regionens genomsnitt 41%) och tillsammans med uruguayaner har venezuelaner störst förtroende för val som det mest effektiva sättet att gynna förändringar i landet (båda 71%, jämfört med 57% för hela Latinamerika).

En ny konstitution gav medborgarna större utrymme att hålla sina härskare ansvariga genom rätten att återkalla alla offentliga befattningshavare (oppositionspartierna utnyttjade detta under den misslyckade folkomröstningen 2004).

Och detta uppnåddes trots högeroppositionens ständiga försök att störta Venezuelas valda regering med våld och ersätta den med en Pinochetliknande diktatur. Trots sina goda relationer till Fidel Castro försökte inte Chávez efterlikna Kubas politiska system, och han visade mycket större överseende med kuppmaakarna än vad som kunde ha förväntats från någon regering i Västeuropa eller Nordamerika.

Det är inte detsamma som att påstå att chavismen hade perfekta meriter vad gäller demokratiska rättigheter: det fanns förvisso en rättmätig grund till kritik. I synnerhet reformerades inte de bedrövliga förhållandena i Venezuelas fångelser särskilt mycket, och polismakten hade dåliga relationer till invånarna i städernas slumkvarter. Men enligt den måttstock som gäller i andra länder i Nord- och Sydamerika betyder inget av detta att Venezuela inte kan betraktas som en demokratisk stat.

Andra kritiker tog helt enkelt inte hänsyn till det våldsamma motstånd som Chávez hade mött från högeroppositionen ända från det att han hade tagit makten. Ännu en gång kom den historiska minnesförlusten in i bilden: faran för en våldsamt kontrarevolution och behovet att vidta beslutsamma åtgärder för att undvika denna fara uteslöts i de flesta liberala analyserna, som om det inte har funnits en lång och hemsk historia av demokratiskt valda vänsterregeringar som har störtats av militärkupper i Latinamerika.

Hur man ska hålla vargarna borta utan att själv bli en varg – det har alltid varit en av de grundläggande frågorna för regeringar som lutar åt radikala förändringar. Istället för att rakt ut ta itu med detta dilemma föreskriver det liberala perspektivet underförstått att man ska vika sig för ett oförsonligt motstånd från konservativa krafter, även om det innebär att man inte utmanar allvarliga orättvisor. Det är en taktik som skulle ha hindrat Lincoln och Roosevelt lika mycket som Lenin eller Castro.

En kritisk chavism

Den bästa motvikten mot den vanliga kritiken av Venezuela kom från intervjuer med aktivister i sociala rörelser, där förnuftiga, erfarna kämpar med brutal öppenhet diskuterade den bolivarianska revolutionens styrka och brister, och motsade bilden av en karismatisk, populistisk ledare som överlämnade generösa gåvor från staten till en massa av godtrogna anhängare. Det var den ”kritiska chavismens” röst.

Den venezuelanska vänstern tvivlade inte på att Chávez’ regering behövde stöd under sin kamp mot högeroppositionen och USA-imperialismen. Den tvivlade lika lite på att det chavistiska experimentet hade allvarliga brister som man behövde rätta till, om den skulle överleva på lång sikt: dess

alltför stora förtröstan på Chávez' ledarskap; en maktfullkomlig, byråkratisk praktik inom den chavistiska rörelsen; utbredd korruption bland statliga tjänstemän.

Ändå gick det inte att ifrågasätta att Venezuelas president spelade en avgörande roll för att forma processen. En hel del av fascinationen var att försöka lista ut vad Chávez hade för mål i sinnet. Han hade kommit till makten genom att diffust framställa sig som en Tredje väg i samma anda som Clinton eller Blair. Det var först när den traditionella venezuelanska eliten svarade med en total opposition som Chávez radikaliserade sin agenda.

Som Mick McCaughan pekar på i sin studie av den tidiga chavismen, *The Battle of Venezuela* [Slaget om Venezuela], kom det avgörande ögonblicket 2001, när Chavez lade fram ett paket med 49 lagar. Även om reformerna i sig själva var milda, så betecknade de ”den punkt där affärsvärlden, media, oljeindustrin, kyrkan och andra inflytelserika sektorer kastade handsken och krävde att regeringen gav sig eller skulle möta ett totalt motstånd mot sitt fortsatta styre.” För att besegra dessa försök till våldsamt omstörtande verksamhet krävdes halvt revolutionära mobiliseringar för att försvara den valda regeringen.

Socialism för 21:a århundradet

Det var först under kampanjen inför 2006 års presidentval som Chávez förkunnade att målet för hans administration var socialismen – närmare bestämt ”en socialism för det tjugoförsta århundradet”. Som namnet antyder definierades den i motsättning till det tidigare seklets misslyckade experiment. I ett sent tal som försökte sammanfatta hans arv, *Golpe de Timón*, uppmanade Chávez sin publik att ”komma ihåg Sovjetunionen, som är borta med vinden. I Sovjetunionen fanns aldrig någon demokrati ... en av de i grunden nya sakerna med vår modell är dess demokratiska karaktär.”

Men det var aldrig helt klart hur 21:a århundradets socialism skulle se ut. Allt som oftast rasade Chávez mot det kapitalistiska systemet och krävde att man på ett avgörande sätt skulle bryta med det, men ändå blev större delen av den venezuelanska ekonomin kvar i privata händer. Den statliga sektorn hade utvidgats och det fanns en del lovande experiment med arbetarsjälvstyre, men den gamla härskande klassen behöll en stor del av sitt välstånd, och en ny elit – den så kallade ”bourgeoisien” – hade börjat befästa sin ställning.

Tvetydigt arv

När Chávez blev dödligt sjuk så efterlämnade han tre centrala problem som hans efterträdare måste brottas med. Det första var frågan om ledarskapet. Det var svårt att hitta en ersättare för Chávez, en man med ovanlig politisk begåvning och en enorm personlighet. Men Chávez' sätt att hantera frågan, att utse Nicolás Maduro att ta hans plats i rörelsens ledning, förstärkte bara chavismens toppstyrda natur. Julia Buxton har framkastat att en primär urvalsprocess som hade tillåtit Venezuelas förenade socialistparti (PSUV) att välja mellan olika kandidater skulle ha stärkt chavismens bas och givit PSUV en välbehövlig energikick. Maduros prestationer vid makten gör det svårt att inte instämma med det.

På det ekonomiska området lämnade Chávez Venezuela mer beroende av oljeexport än någonsin. Under regeringens första år var det mycket tal om att göra ekonomin mer varierad och bygga upp en starkare tillverkningsbas, men dessa planer skuffades åt sidan när oljepriserna fortsatte att stiga. Det

hade varit en anmärkningsvärd bedrift för vilken regering som helst att övervinna den så kallade ”nederländska sjukan”, när de stigande oljeintäkterna drog till sig billiga importvaror som konkurrerade ut Venezuelas industrier från hemmamarknaden. Men chavisterna förvärrade problemet genom att ta väldiga lån från länder som Kina, med antagandet att priserna sannolikt inte skulle sjunka så mycket. När botten gick ur marknaden drabbades Venezuela hårt.

Framförallt ärvde Maduro ett system för valutakurs och priskontroll som ursprungligen hade införts för att motverka oppositionens ekonomiska sabotage i början av 2000-talet, men som sedan länge hade blivit helt funktionsodugligt. Trots systemets förbryllande komplexitet var (och är) dess skadliga effekter entydiga nog. Alla som kunde få tag på dollar till regeringens officiella växlingskurs kunde sälja dem på svarta marknaden med ett enormt påslag. Samma drivkrafter kom in i bilden med mat, medicin och andra basvaror. Sympatiskt inställda ekonomer som Mark Weisbrot hade under årtal pekat på systemets skadliga effekter – med allt större envishet när den nedåtgående spiralen fortsatte – och krävt drastiska reformer, men problemet lämnades helt enkelt kvar att orsaka irritation.

Ekonomiskt krig?

Maduro har skyllt krisen på oppositionen och har anklagat den för att föra ”ekonomiskt krig” mot hans regering. Men det finns inget behov att ställa upp ett direkt politiskt motiv: det enda de olika aktörerna behövde göra var att följa marknadens drivkrafter så skulle resultatet bli en ekonomisk krasch.

Om något så pekar Venezuelas kris på det tvetydiga i ”en socialism för det tjugoförsta århundradet”, som fann sig strandsatt i ett ingenmansland. Genom att driva igenom en priskontroll och samtidigt till största delen lämna produktionen och distributionen av varor i privata händer, gick den bolivarianska regeringen för långt för kapitalismen men inte tillräckligt långt för socialismen. Kollapsen för oljepriserna skulle under alla omständigheter ha givit Venezuela stora svårigheter, men underlåtenheten att reformera kontrollsystemet är ett allvarligt, frivilligt misstag som mycket väl kan visa sig ödesdigert för hela processen.

Det är frestande att fråga sig hur Chávez skulle ha svarat på krisen om han hade levt några år till. Maduro har varit anmärkningsvärt passiv sedan han tog över, utan någon uppenbar strävan att ta tjuren vid hornen och reformera. Många observatörer tror att han är ovillig att utmana korrumperade egenintressen inom ”bolibourgeoisien” som gör stora profiter på det nuvarande upplägget. Det är lätt att helt enkelt ställa Chávez’ förtjänster mot sin efterträdares svagheter: Maduro har ställts inför ett helt annat sammanhang och hans problem uppstod inte på en natt. Men det är svårt att tänka sig att Chávez skulle ha uppvisat samma försagdhet inför den uppenbara katastrofen.

Dagdrömmar om en försvunnen ledare kommer naturligtvis inte att få venezuelaner någon vart. Det är svårt att se hur dagens kris kan lösas på ett sätt som bevarar chavismens konstruktiva arv: framförallt de sociala programmen som gjorde så mycket för att förvandla de folkliga klassernas liv och den djupa känsla av befogenheter som fick grepp om traditionellt uteslutna delar av befolkningen. Om Venezuela hade en normal opposition så kunde en tid utanför regeringen ha givit den chavistiska rörelsen en chans att återta sin inriktning och fundera över vad som gick fel.

Men oppositionen är allt annat än ”normal”: den domineras fortfarande av hämndgiriga galjonsfigurer från oligarkin och det går inte att lita på att Venezuelas högerblock kommer att visa någon respekt för demokratiska rättigheter om det återtar makten. När det händer kanske PSUV:s ledning redan har raserat den bolivarianska revolutionens mest slående framsteg.

God vänster, dålig vänster

När den Rosa vågen befann sig på sin höjdpunkt var det populärt att tala om en ”god vänster” och en ”dålig vänster”. Den goda vänstern – återhållsam, reformistisk, respektabel – antogs vara exemplifierad av Lulas Arbetarpartis (PT) regering i Brasilien. Den dåliga vänstern exemplifierades naturligtvis av Chávez. I viss mening var det alltid en förljugen och vilseledande tudelning. Lula har själv aldrig ansett den vara giltig: den brasilianske presidenten bibehöll goda relationer till Chávez och stödde hans återvalskampanj 2012 (till stort förtret för journalister som hade försökt framställa högeroppositionens kandidat som ”Venezuelas Lula”). Men det fanns helt klart en skillnad i PT:s taktik vid makten: försiktigare och mer samförstånd, mindre benägen att riskera en frontalkrock med den brasilianska oligarkin.

Det är därför slående att båda experimenten har nått vägs ände nästan exakt samtidigt: den brasilianska högern har kastat ut Dilma Rousseff med en parlamentarisk kupp medan hennes regering kämpade för att ta itu med en djup lågkonjunktur. Korruptionen var bara en förevändning för högerens kupp, men ingen kan betvivla att PT hade kommit långt från sina ursprungliga mål. De parallella kriserna visar hur mycket Latinamerikas reformistiska regeringar hade att tacka den långvariga uppgången för varupriserna, som tillfälligt vände den globala ekonomiska balansen till deras fördel. Den större återhållsamheten vid makten har inte skyddat den brasilianska vänstern från slutet på denna uppgång.

Om Venezuela och Brasilien symboliserade två sätt att reformera under den globaliserade eran, så representerade den Afrikanska nationalkongressens (ANC) regering ett tredje: en fullständig kapitulation inför nyliberalismen. Denna kapitulation hyllades som ett gott exempel på sunt förnuft av samma ortodoxi som förtalade Chávez och stödde Lula. ANC:s politik lämnade apartheidtidens ekonomiska strukturer helt intakta, den åtföljdes av hejdlös korruption inom de härskande kretsarna och krävde en hel del förtryck för att hålla de sociala protesterna i schack. Ingen kan på allvar framställa detta som ett bättre resultat än utfallet i Brasilien eller Venezuela.

Vi måste dra lärdomar från den bolivarianska revolutionens död. Men dessa lärdomar får inte innefatta en större villighet att byta kurs – eller helt ge upp – inför trycket från den internationella kapitalismen.